

EVROPSKA DIREKTIVA O KORPORATIVNOM IZVEŠTAVANJU O ODRŽIVOSTI I NJENE IMPLIKACIJE ZA KOMPA NIJE VAN EVROPSKE UNIJE

Branko LJUTIĆ¹

Apstrakt

Evropska direktiva o korporativnom izveštavanju o održivosti predstavlja značajan napredak. Rad analizira kako će uticati na kompanije koje posluju izvan Evropske unije posebno na one u Srbiji. U fokusu su izazovi s kojima se kompanije suočavaju pri usklađivanju s novim propisima, kao i potencijalnim poslovnim prilikama koje se otvaraju. Direktiva uvodi nove, rigoroznije zahteve za izveštavanje o ne finansijskim aspektima poslovanja. Ovaj rad istražuje kako će to uticati na kompanije sa sedištem izvan EU. Analizira se kako će se novi propisi odraziti na procese menadžmenta, izveštavanje i odnose s investitorima. Razmatraju se izazovi povezani s usklađivanjem s različitim standardima izveštavanja, kao i potencijalni uticaj na globalne trendove. Direktiva uvodi značajne promene u načinu na koji kompanije pristupaju održivosti. Rad istražuje kako će uticati na poslovanje kompanija koje posluju izvan EU, uticaj novih propisa na troškove poslovanja, reputaciju kompanije, pristup kapitalu, mogućnosti za stvaranje konkurentske prednosti kroz proaktivno usklađivanje s direktivom.

Ključne reči: CSRD, održivost, izveštavanje, kompanija van EU, usklađenost

JEL: Q01, M4, A56

¹ Branko Ljutić, redovni profesor u trajnom zvanju, Zagrebačka škola ekonomije i menadžmenta, Zagreb, Hrvatska, Filipa Vukasovića 1, 1000 Zagreb, Hrvatska, branko.ljusic@sfai.me, i Univerzitet FINRA Tuzla, Mitra Trifunovića Uče 9, 7500 Tuzla, Bosna i Hercegovina: <https://orcid.org/0000-0003-2326-5629>

UVODNA RAZMATRANJA

Evropska unija (EU) je usvojila Evropsku direktivu o korporativnom izveštavanju o održivosti (engl. Corporate Sustainability Reporting Directive – CSRD), (EU Lex, 2022). Ova direktiva definiše istraživačko pitanje rada: Kako EU CSRD utiče na kompanije u i izvan EU i koje su implikacije za globalne standarde izveštavanja o održivosti i praksu? Ciljevi istraživanja su konkretizovani kroz razumevanje osnovnih odredbi CSRD-a, ključnih zahteva za izveštavanje o ekološkim, socijalnim i upravljačkim (ESG) faktorima korporativnih operacija o kojima se izveštava. To omogućava identifikovanje veličine kompanija pogođenih direktivom, uključujući kompanije koje nisu iz EU sa značajnim operacijama u EU, što su potencijalno preduzeća iz Srbije, regiona Zapadnog Balkana ali svakako na globalnom planu. Istraživanje analizira potencijalni uticaj na kompanije izvan EU, kroz procenu direktnih i indirektnih konsekvenci za preduzeća koja posluju na globalnom nivou, odnosno preduzeća iz Srbije koja značajno posluju sa EU i biće obveznici direktive. Direktiva će definisati ne smo standarde izveštavanja o održivosti u EU već će značajno determinisati razvoj i praksu na globalnom planu. Za kompanije iz Srbije direktiva će otvoriti mogućnosti i izazove. Za ove firme je bitno da blagovremeno identifikuju potencijalne koristi od usklađivanja sa CSRD standardima (unapređenje odnosa sa investitorima, efikasniji menadžment rizika. Za izveštajne entitete će biti bitno da u implementaciji direktive imaju kapacitet prikupljanja podataka, imaju kvalitetne usluge uveravanja – eksterne revizije održivosti i efikasne troškove izveštavanja, koje je samo po sebi rastuće i prohibitivno skup proces. Firme će u okviru svojih korporativnih strategija biti primorane da kreiraju i implementiraju strategiju održivog izveštavanja kako bi efikasno poslovale u ovom novom regulatornom okruženju koje se razvija.

Pregled direktive CSRD

Direktiva EU o korporativnom izveštavanju o održivosti (CSRD) je značajan zakonodavni akt koji okvirno reguliše oblast održivog poslovanja i izveštavanja. Cilj direktive je povećanje transparentnosti i odgovornosti u korporativnom izveštavanju o održivosti. Nadovezuje se na prethodnu direktivu o nefinansijskom izveštavanju (engl. NFRD) proširujući obim zahteva za izveštavanje i uvođenjem strožih standarda u sferi održivosti, korporativne društvene odgovornosti i korporativnog upravljanja (engl. ESG).

Ključne karakteristike CSRD-a:

- **Prošireni obuhvat:** direktiva se odnosi na širi spektar kompanija, uključujući velike kompanije i mala i srednja preduzeća (MSP), bez obzira na njihov pravni oblik ili lokaciju.
- **Poboljšani zahtevi za izveštavanje:** CSRD nalaže detaljno izveštavanje o širokom spektru ESG oblasti. Uključuje klimatske promene, ljudska prava i pitanja socijalne pravde i jednakosti.
- **Povećan stepen uveravanja u kredibilnost izveštaja o održivosti:** direktiva zahteva eksternu usluge revizorskog ili sa time povezanog

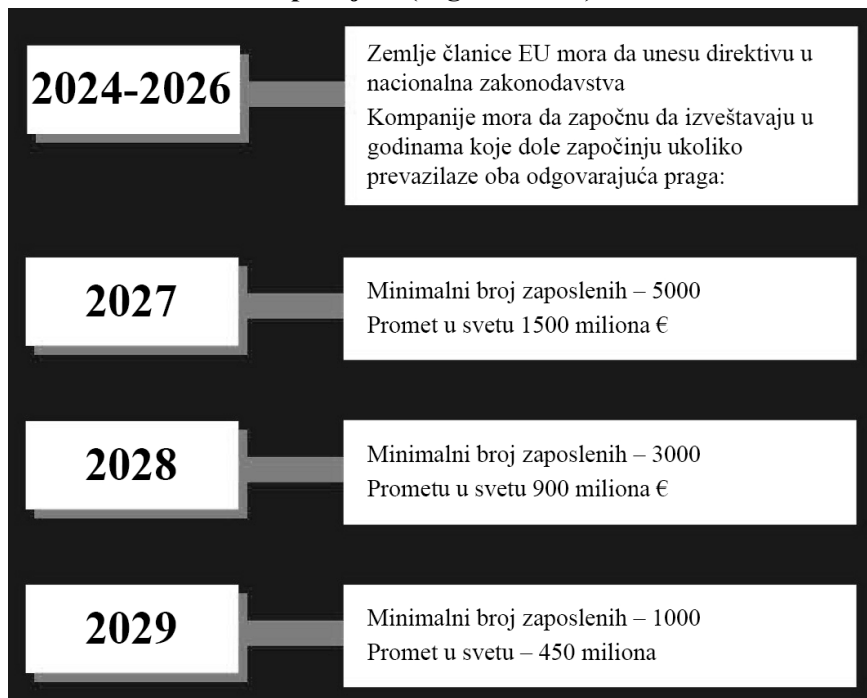
uveravanja o specifičnim informacijama o održivosti, podižući lestvicu zahteva u pogledu kvaliteta izveštavanja.

- **Dvostruka materijalnost:** Kompanije moraju da izveštavaju o uticaju svojih operativnih aktivnosti na pitanja održivosti i povratnog uticaju aspekata održivosti na performanse njihovog poslovanje.
- **Zajednički evropski standardi izveštavanja o održivosti (engl. ESRS):** Ovaj regulatorni okvir pruža standardizovan pristup za izveštavanje o održivosti, obezbeđujući konzistentnost i uporedivost među kompanijama.

Relevantnost za kompanije koje nisu iz EU:

Prvo pitanje je da li su uopšte direktora i okvir izveštavanja EU o održivosti relevantni i za koje kompanije iz Srbije? Pored toga što se CSRD primarno odnosi na kompanije sa sedištem u EU, on ima značajne implikacije za preduzeća koja nisu iz EU koja posluju na tržištu EU ili sa značajnim operacijama u EU. Kompanije koje nisu članice EU možda će morati da se pridržavaju CSRD-a ako ispune određene pragove, kao što su kriterijumi visine prihoda ili broj zaposlenih koji važe za zemlje EU. Za firme iz Srbije koje su potencijalni obveznici CSRD-a i njegovog potencijalnog uticaja na njihove operacije, i pored toga što nisu kompanije i zemlje koja je članica EU mogu se proaktivno i blagovremeno pripremiti za povećanu regulatornu kontrolu, poboljšati svoje prakse izveštavanja o održivosti i pozicionirati se kao odgovorni korporativni građani na globalnom tržištu.

Grafikon 1. Direktiva EU o korporativnim održivom izveštavanja sa dužnom pažnjom (engl. CSDDD)

Izvor: https://www.linkedin.com/posts/morrowx_csddd-duediligence-humanrights-activity-7196478114590318592-_Sn1

Takođe u slučaju razvoja poslovne saradnje, privlačenja inostranih investitora i partnera, odobravanja kredita neke od uglednih i uticajnih međunarodnih i posebno finansijskih i kreditnih institucija i banaka iz EU to će biti značajan element analize kreditne sposobnosti.

PREGLED LITERATURE

Aspekti izveštavanja u sferi održivosti zbog činjenica da nisu još standardizovani i nema u opticaju obelodanjenih izveštaja na osnovu striktno primerene CSRD mogu se naučni istraživati kroz tehnike korišćenja intervjua sa ključnim menadžerima i menadžerima zaduženim za uvođenje i razvoj održivosti (*Aliyu*, 2024). Korporativna obelodanjanja koja se bave korporativnom društvenom odgovornošću specifični su samo za navedeni faktor ESG izveštavanja i pored toga što je ista skraćenica nisu primena CSRD direktive (*Coffie i ostali*, 2018). Autori dalje ukazuju na je kvalitet korporativnog upravljanja determinisan nivoom aktivnosti na međunarodnom planu, što je logična i prihvatljiva teza da će firme iz Srbije koje imaju interes za internacionalizacijom poslovanja biti motivisane da uvođe kvalitetno CSRD izveštavanje. Vodeći promotori uvođenja CSRD u EU su upravo berze i finansijska tržišta (*Erić i ostali*, 2021). Sama direktiva EU o održivom izveštavanju je pravna osnova njene implementacija i bitna za korporativni svet (*EUR-Lex*, 2022). Ključno pitanje u održivom izveštavanju jeste kako revizorske i ostale firme koje za to postanu licencirane mogu pružati usluge uveravanja odnosno eksterne revizije izveštaja o održivosti (*Farooq i ostali*, 2024). Time se otvara polje za nove naučna istraživanja koja će biti tek moguća sa praksom izveštavanja kojoj će trebati najmanje tri do pet godina da dobije početnu inerciju, sa ciljem da se analizira pružanje usluge eksternog uveravanja u pogledu kvaliteta i kredibiliteta nefinansijskih informacija. Sama priroda usluga eksternog uveravanja – revizije nije precizno standardizovana i dodatno regulisana. Stoga ostaje otvoreno pitanja za nova istraživanja za sada nepostojeće prakse, posebno usluga uveravanja. U oblasti regulisanja usklađenosti i prakse CSRD u EU stupaju novi institucionalni akteri i tela za donošenje i implementaciju standarda. Nastaju dva nova institucionalna polja: Evropska komisija zajedno sa veoma značajnom i centralnom Evropskom savetodavnom grupom za izveštavanje (engl. the European Financial Reporting Advisory Group - EFRAG), i veoma značajnom Fondacijom za međunarodne standarde finansijskog izveštavanja (engl. the International Financial Reporting Standards - IFRS) (*Eur Lex*, 2024). Pravac regulisanja i prakse eksternog uveravanja u oblasti ESG u SAD će biti odlučujući za EU (*Gipper i ostali*, 2024). Autori navode da istraživanja prakse izveštavanja u SAD omogućava pristupe podacima velikog statističkog uzorka o verifikacije metrike firmi u domenu ekoloških i socijalnih indikatora, što definišu kao ESG uveravanje. Uočili su za razliku od finansijskih revizija u oblasti ESG revizija postoje velike razlike u pogledu forme i sadržaja, odabrane metrike, nivoa i obuhvata uveravanja, identiteta firme/pojedinca koja pruže ove nove usluge. Istraživanje ukazuje da unapređenje ESG izveštavanja, metrike, rejtinga i broja investitora koji poseduju akcije firme definišu potrebe za ovom formom izveštavanja. Korporativno upravljanje je jedan od nosećih stubova ES izveštavanja, pri čemu praksa u zemljama Zapadnog Balkana na samom početku (*Jocović i Ljutić*, 2023). Korporativno upravljanje i održivost: teorijski pristup i ograničenja njihove implementacije u zemljama Zapadnog Balkana

u funkciji stimulisanja ekonomskog razvoja. Integrisano izveštavanje je u suštini ugrađeno kao temelj ESG izveštavanja i sada izveštavanja na osnovu CSRD, (*Ljutić i ostali*, 2020). Odluka firma da uđe u proces prihvatanja, implementacije i razvoja izveštavanja na osnovu CSRD (*Max-Wealth*, 2023) jeste značajan prvi korak za firme i menadžere na ovom dugom putu koji ih čeka. Za kompanije je bitna posvećenost ESG izveštavanju na osnovu seta standarda EU a to je CSRD. Bitno je shvatiti okvir direktore, kompleksne zahteve, jasna objašnjenja, ciljeve, terminologiju, metriku, ključne indikatore performansi. Osnov izveštavanja jeste prikupljanje podataka, analiza i verifikacija sa ciljem procenjivanja performansi održivosti firme. Uvođenje CSRD izveštavanja pruža prednosti ali i donosi velike izazove. Zahteva od većeg angažovanja stejkholdera, novih softvera i kanala korporativne komunikacije, što jeste prava navigacija kroz ovaj sistem korporativnog izveštavanja. Komplementarno sa aspektima koje istakao Erić s saradnicima jesu perspektive uvođenja modela održivih korporativnih finansija u čemu će ključnu ulogu odigrati regulativa hartija od vrednosti, koja u zemljama nezavršene tranzicije praktično nije pokrenuta (*Nikolić i saradnici*, 2023). Pravno-normativni aspekti za kompanije izvan EU koje će izveštavati po novoj regulativi od 2024 su veoma značajni jer se otvara Pandorina kutija regulatornog zakonodavstva u EU i zemljama čije će kompanije koristiti CSRD, takozvane neevropske kompanije (*Normative*, 2024). Elaboriranje teorijskog pristupa strateškoj korporativnoj društvenoj odgovornosti je pravac za akcije koje unapređuju reputaciju konkurentnost firme. Osnov je savremena teorija strateškog menadžmenta koje treba inkorporirati u ESG izveštavanje (*Orlitzky i ostali*, 2011). Naučna istraživanja tokom druge dekade 20 veka su ovo potvrdila kao ispravnu ocenu i sagledavanje. U implementaciji CSRD je fundament finansijsko korporativno računovodstvo i izveštavanje na osnovu MSFI kao sastavnih elemenata polaganja računa firme, osnov budućeg razvoja kapitalizme će upravo biti u razvoju ESG izveštavanja oslonjenog na snažne etičke principe (*Pava*, 2024). Potrebno je načiniti neizbežan razvojni korak od postojećeg finansijskog izveštavanja koje više ne pruža potrebne korisne informacije investitorima i zainteresovanim. Od upravljanja resursima i tradicionalnog finansijskog izveštavanja potrebno je načiniti novi korak ka CSRD-u. Zbog toga je proširivanje okvira korporativnog izveštavanja kroz uključivanje ESG aspekta jedini mogući put razvoja. Tokom druge decenije dvadesetog veka integrisano izveštavanje je bilo dobrovoljno, kompanije su ga uvodile širom sveta, pri čemu se uočava da je uvođenje dobrovoljnog integrisanog izveštavanja bio doprinos finansijskoj stabilnosti i održivom rastu, i pored činjenice da je stvarno pionirski jednocifreni broj firmi to prihvatio (*Pavićević i Ljutić*, 2018).

EU se opredelila za institucionalizaciju društvenih i praksi ekološkog – zelenog računovodstva, što je bio proces pripreme za uvođenje CSRD. Kreatori segmentiranih politika u EU, praktičari i akademska zajednica su se fokusirali na ove aspekte vezane za transpoziciju Direktive 2014/94/EU o infrastrukturi za alternativna goriva, sa ciljem unapređenja korporativne komunikacije i akcija u ovoj oblasti (*Piyyi i ostali*, 2023). Komplementarno sa ovim jeste razvoj računovodstvenih metoda, standarde i prakse za praćenje u okviru računovodstva karbonskog zagađenja jer se još nisu formirala jasna, precizna i finalna pravila i standardi. Stoga zajedno posmatrano aspekti evidentiranja informacija o emisiji karbona u iskazu stanja firme i iskazima tokova generišu ključne indikatore performansi CSRD koji obuhvataju prošle,

sadašnje i buduće performanse u sferi emisije karbona (*Reichelstein, 2024*). U tom svetlu je potreban dalji razvoj, institucionalizacija i regulatorna usaglašenost finansijskog izveštavanja za potrebe modela održivih korporativnih finansija i bankarstva (*Samardžić, 2023*), (*SGS, 2023*). Održivom računovodstvu treba prići kao visoko praktičnom pristupu ESG izveštavanja, koje će kao takvo praktičarima, akademskim krugovima i zainteresovanim pružati razumevanje i mogućnost praktične implementacije CSRD, kroz detaljno elaboriranja koraka održivog računovodstva, izveštavanja, odgovornog poslovanja i održivog razvoja (*Sustainability Accountant, 2023*). Pored generalnog pristupa bitni su razvoji sektorskih metodologija, veština i prakse, posebno sa aspekta značenja CSRD za kompanije koje nisu registrovane u EU (*Sweepnet, 2024*). Za MSP iz Srbije koja su članice korporativnih grupa u EU i krupnih firmi koje su obveznice izveštavanja bitna je odluka da se krene u tom pravcu, jednostavan početak jeste kroz implementaciju pojednostavljenog integrisanog izveštavanja u srednjim preduzećima (*Thompson, 2019*). Od 2024 nadalje nastupa potpun prekid kontinuiteta izveštavanja i korporativnog finansijskog a posebno sa CSRD tako da računovodstvenu profesiju čekaju veliki izazovi, novi trendovi i velike i stalne promene od 2025 u oblasti održivog izveštavanja i sa tim povezanih usluga eksternog uveravanja odnosno neke forme ESG revizije (*Thompson, 2024*). Između 27 zemalja članica EU se uočavaju značajne i velike razlike i primeni Evropskog Zelenog plana i strateških ciljeva posmatrano kroz aspekte napretka primene Evropskog Zelenog plana (engl. EGD) kroz kriterijume implementacije ove strategije posmatrano kroz multi dimenzionu prirodu (*Tutak i Brondy, 2024*).

METODOLOGIJA

U istraživanjima održivog izveštavanja EU (obaveznog) i Srbiji (dobrovoljnog) koristeći CSRD početak je svest da se direktora ne implementira u praksi EU i da je dobrovoljna za kvalifikovane firme u Srbiji, mada će neke biti obavezne zbog prirode svoje poslovne saradnje i pravno organizacione strukture i obaveza izveštavanja. Za sada i tokom par narednih godina neće biti moguće komparativne analize zbog toga što nema izveštaja, pri čemu će nakon prihvatanja u Srbiji bilo kroz donošenje nacionalne ili kroz upućivanje na samu CSRD tokom narednih godina će biti moguće (to bi se moglo oceniti minimum 3 do 5) stepen usklađenosti implementacije direktore, kao i identifikovanje najboljih praksi za analizu. Opšti cilj ovih preliminaranih istraživanja smo definisali kao mogućnost na ukazivanje hitne potrebe usklađivanja nacionalne regulative sa CSRD za one kompanije koju su obveznici u EU, ali moglo bi se oceniti da je sa aspekta reformi najbolji put da se direktiva prenese u nacionalno zakonodavstvo. Specifični cilj istraživanja se može definisati kroz komparaciju kvaliteta i najboljih praksi u Srbiji i zemljama EU što će biti moguće na srednji rok, verovatno nakon minimum pet godina, mada je prisutna ograda da to nije moguće relativno pouzdano proceniti. Firme u Srbiji će morati da prilagođavaju svoje poslovne modele, strategije, takođe da prihvate konstruktivno i proaktivno CSRD. Razlike u primeni standarda i kriterija izveštavanja će biti prepreka u budućnosti, stoga je insistiranja ne potpunoj harmonizaciji regulative najbolji put. Odabir statističkog uzorka izveštaja na osnovu CSRD nije moguć jer će tek prvi izveštaji biti objavljeni sredinom 2025 za izveštajnu 2024. Biće moguće sagledati u Srbiji kako

izveštavaju kompanije koje su dobrovoljno usvojile standarde održivog izveštavanja, ili su najveće i najuticajnije kompanije na tržištu. Nakon regulisanja standarda izveštavanja, primene direktore, primene MSFI za održivo izveštavanje, izveštaja o uveravanju u ESG izveštaje moguće je komparirati kvalitet i stepen ostvarenja stvarnih performansi u odnosu na standarde i identifikovati ključne indikatore performansi. U ovoj fazi istraživanje nije moguće koristiti metodologiju anketa, intervjuja, analize podataka (kvantitativna, kvalitativna), interpretirati rezultate jer ih nema, rezultati ovog istraživanja jeste analiza regulative CSRD i sa njom povezanih pravnih rešenja i profesionalnih standarda. U istraživanjima smo konsultovati stručnjake iz područja održivog razvoja i finansija firme, kontakte sa regulatornim telima u EU (posebno EFRAG, EFAA, AE i delimično IFAC, IASB). Navedena metodologija pruža solidnu osnovu za navedena istraživanja.

POZADINA I KONTEKST ISTRAŽIVANJA I IMPLIKACIJE ZA KOMPANIJE IZVAN EU

Direktiva EU o korporativnom izveštavanju o održivosti (CSRD) će značajno uticati na kompanije izvan EU uz povratne sprege i uticaje na globalne standarde izveštavanja o održivosti. Ključni su zahtevi direktive izveštavanje o ekološkim, socijalnim i upravljačkim – korporativno upravljanje (ESG) faktorima. Direktiva će uticaji na direktna i indirektna način na preduzeća iz Srbije koja posluju sa EU i globalno. Strateški posmatrano u interesu je nacionalne ekonomije i preduzeća u Srbiji da se bez odlaganja i usporavanja uvodi regulatorni okvir i kontrola održivog izveštavanja, pri čemu je jedan od prvih koraka identifikovanje potencijalnih koristi od usklađivanja sa CSRD standardima, kao što su poboljšani odnosi sa investitorima i upravljanje rizicima, što na prvi pogled firmama iz Srbije može delovati kao relativno dalek cilj i mala potreba a stvarno je obrnuto. Firme će se suočavati sa problemima od prikupljanja podataka, pribavljanje usluge i izveštaja o uveravanju za takve izveštaje o održivosti, te značajno moglo bi se i odrediti prohibitivno visoke troškove ESG izveštavanja. Srpske kompanije mogu koristiti modele strategija ESG izveštavanja firmi iz EU, čime će efikasno kretati u regulatornom okruženju koje se brzo razvija.

Obuhvat EU CSRD

Direktiva EU o korporativnom izveštavanju o održivosti (CSRD) je značajan zakonodavni akt koji ima za cilj povećanje transparentnosti i odgovornosti u korporativnom izveštavanju o održivosti. Kontinuitet je direktive o ne finansijskom izveštavanju (engl. NFRD). Nova direktiva značajno proširuje obim zahteva za izveštavanje i uvodi strože standarde.

Ključne karakteristike CSRD-a:

- **Prošireni opseg:** odnosi se na širi obuhvat kompanija, uključujući velike kompanije i mala i srednja preduzeća, bez obzira na njihov pravni oblik ili lokaciju.

- **Poboljšani zahtevi za izveštavanje:** CSRD nalaže detaljno izveštavanje o širokom opsegu ESG oblasti (uključila je klimatske promene, ljudska prava i socijalna pitanja).
- **Povećana sigurnost:** Implementacije direktora zahteva pružanje eksternih revizorskih usluga uveravanje za specifične informacija o održivosti. Time se značajno podižu kriterijumi i standardi kvaliteta izveštavanja.
- **Dvostruka - dualna materijalnost:** Nov kompleksan koncept dvostruke materijalnosti koji zahteva da kompanije koje izveštavaju obelodanjuju dva seta informacija: o uticaju svojih aktivnosti na pitanja održivosti i uticaju pitanja održivosti na njihovo poslovanje. To je vrsta povratne sprege odnosno dvostruke lupe aktivnosti.
- **Oslanjanje na zajedničke evropske standarde izveštavanja o održivosti (engl. ESRS):** Ovi standardi pružaju okvir za izveštavanje o održivosti, obezbeđujući nužno potrebnu konzistentnost i uporedivost među kompanijama.

Relevantnost CSRD za kompanije koje nisu iz EU

CSRD se primarno na kompanije sa sedištem u EU. Istovremeno ima značajne implikacije za preduzeća koja nisu iz EU koja posluju na tržištu EU ili sa značajnim operacijama u EU. Kompanije koje nisu članice EU možda će morati da se pridržavaju CSRD-a ako ispune određene pragove, kao što su nivo prihodi ili broj zaposlenih u EU. Kompanije koje nisu članice EU poput onih za koje su relevantni zahtevi CSRD treba blagovremeno i proaktivno da se pripremaju za rastuću regulatornu kontrolu. Jedini ispravan i adekvatno odgovor jeste kontinuirano i značajno unapređenje politike, poslovne strategije, modela i prakse izveštavanja o održivosti čime će se pozicionirati kao odgovorni korporativni građani iz Srbije u EU, ali i u svetu.

STRATEGIJE USAGLAŠENOSTI

U Srbiji tokom 2025. potrebno je analizirati različite pristupe harmonizacije nacionalne regulative sa CSRD-om za kompanije koje nisu iz EU (aspekti ekvivalentnosti, stepeni usklađenosti i izuzeće, analizirati njihove prednosti i mane. Firme u Srbiji mogu razmotriti sledeće strategije regulatorne usklađenosti sa CSRD-om. Direktora je značajna i krupna promena u načinu izveštavanja o održivim poslovnim praksama, uslov je da se izveštava o stvarnoj praksi. Firme iz Srbije koje intenzivno posluju na tržištu EU kreću ka **ekvivalentnosti**. Početna tvrdnja izveštajne firme je da je njen sistem ESG izveštavanja u potpunosti usklađen sa CSRD-om. Ovo rešenje ima prednost, deluje da je skuplje ali je u suštini ekonomičnije za firme koje već imaju iskustvo i dobar razvijen sistem izveštavanja, kakvih je stvarno malo. Nedostatak ovog procesa je da je po svojoj prirodi dugotrajan i kompleksan, ocenu o tome do nosi neko od visoko kompetentnih tela odnosno regulatora u EU. Cilj nešto manje zahteva jeste **usklađenost**, firma prilagođava svoj sistem izveštavanja sa ciljem da zadovolji u potpunosti CSRD (uključivanje novih procesa izveštavanja,

pribavljanja dodatnih podataka kojima ne raspolaže i potpuno usvajanje forme i sadržine standardizovanog izveštaja za svoj tip industrijske delatnosti. Pristup je po značaju i stepenu prihvatanja CSRD niži od ekvivalentnosti. Prednost mu je što pruža veću sigurnost da su ispunjeni regulatorni zahtevi, što povratno doprinosi jačanje poslovne reputacije firme i kredibilitetu u poslovnom svetu i u javnosti. Pristup je skup, zahteva vreme, resurse (znanja, veštine, metodologije, softvere, investiranja u nova integralna IT tehnološka rešenja. Treći pristup najnižeg nivoa i intenziteta je **izuzeće**. Firma može pokušati da se izuzme od primene, uslov je da dokaže da je ispod kriterijuma (veličina firma, delatnost, itd.). Ako joj to uspe a šanse su više nego male može izbeći same troškove harmonizacije ali je proces dug i rizik je da se neće odobriti izuzeće. Tokom tog perioda firma neće izveštavati, izgubiće tempo uvođenja i razvoja održivog izveštavanja i time ispasti iz trke korporativnog opstanka. Firma treba strateški da selekcioniše adekvatan i najbolji pristup za sebe prema interesima i poslovnom modelu. Generalno je multi kriterijalni pristup da što je firma veća i p

Kako odabrati najbolji pristup?

Odabir najboljeg pristupa zavisi od sadejstva više faktora, uključujući: veličinu i kompleksnost operacije firme. Više eksponirane firme imaju znatno kompleksnije procese izveštavanja. Ukoliko je postojeći sistem izveštavanja relativno razvijen biće potrebne manje investicije u nadogradnju i razvoj. Poslovni model i strategija firmu su determinisani specifičnostima pripadnosti industriji (turizam, hrana, i slične oblasti). Orijentacije firme koliko će poslovati na tržištima EU i sa kakvim resursima raspolaže definiše njen pristup prihvatanju, upotrebi i razvoju održivog izveštavanja.

CSRD predstavlja značajnu promenu u pejzažu korporativnog izveštavanja. Firme izvan EU koje žele nastaviti poslovati na evropskom tržištu moraće se prilagoditi i uskladiti s novim zahtevima. Stoga je izbor pravog pristupa ključan za uspeh.

PRAKSE IZVEŠTAVANJA O ODRŽIVOSTI

Analiza ispunjavanja ključnih zahteva, kriterija i indikatora održivosti u izveštajima za 2024 u skladu sa CSRD-om, će biti preliminarno moguće tokom 2025. To će omogućiti sagledavanje i vrednovanje ključnih ESG faktori, što je veoma značajno za efikasnije upravljanje rizicima i angažovanje zainteresovanih strana i njihove implikacije za kompanije koje nisu članice EU.

USLUGE UVERAVANJE – REVIZIJE I VERIFIKACIJE U KONTEKSTU CSRD-A

CSRD je uveo značajne promene u sferi izveštavanja o održivosti. Time se ESG izveštavanja podiže na nivo finansijskog izveštavanja, kao sasvim nova oblast, kompleksna, sa brzim razvojem pri čemu su postojeća znanja, iskustvo i veštine na početku svog razvoja u ovoj oblasti. Takva revolucionarna novina postavlja nove zahteve za osiguravanjem odnosno uslugama uveravanja u kvalitet podataka o održivosti, čime se otvaraju brojne mogućnosti za pružaoce usluga uveravanja, što će po svemu sudeći do sada primarno biti najveće svetske mreže revizorskih kuća i

velike i srednje mreže, upravo zbog toga što su potrebna veoma velika ulaganja u produženom periodu i posvećivanje svih resursa za takve potrebe.

Uloga revizora i drugih pružaoca usluga uveravanja odnosno revizije je time postala ključna. Revizori ne samo da proveravaju tačnost podataka, već takođe ocenjuju usklađenost - komplajans sa novim standardima izveštavanja definisanih u CSRD-u i pružaju svoje revizorsko mišljenje o kvaliteti procesa upravljanja održivošću.

Za kompanije koje nisu članice EU, CSRD predstavlja izazov, ali i priliku. Izazov leži u usklađivanju s kompleksnim evropskim standardima, dok prilika dolazi iz sve većeg globalnog fokusa na održivost. Kompanije koje se prilagode ovim zahtevima mogu poboljšati svoj ugled, privući investitore i ostvariti konkurentsku prednost.

ZAKLJUČAK

Nova direktiva EU koja reguliše pitanja korporativnog izveštavanja o održivosti CSRD predstavlja značajnu, stratešku i dalekosežnu promenu u pejzažu korporativnog izveštavanja. Firme iz Srbije izvan EU koje žele nastaviti poslovati na evropskom tržištu moraće se prilagoditi i uskladiti s novim zahtevima, bez odlaganja uz značajnu motivaciju, napore i investiranje značajnih resursa. Odabir pravog pristupa je ključan za uspeh.

- Od 2025 na dalje će rasti značajno tražnja za kvalitetnim pružiocima usluga uveravanja u kvalitet ESG izveštaja primenom CSRD, što je stimulisalo značajan rast tražnje za uslugama revizije i verifikacije. Moguće je predvideti da će cena ovih usluga biti viša do znatno više od cena usluga standardne finansijske revizije jer su kompleksne i zahtevaju visoke troškove za revizorske kuće.
- Novi standardi i kompetencije: Pružaoci usluga revizije i verifikacije izveštaja o održivosti moraju da se prilagode novim standardima izveštavanja i razvijati specifične kompetencije u području održivosti.
- Globalni uticaj: Uticaj CSRD-a se proteže i izvan teritorije EU, pokrećući globalnu diskusiju o standardima izveštavanja o održivosti.
- Prilika za inovacije: CSRD stvara prostor za razvoj novih revizorskih alata i tehnologija za prikupljanje, analizu i izveštavanje o podacima o održivosti.

Preporuke za kompanije iz Srbije koje nisu članice EU:

- Rana priprema: Firme treba da počnu sa pripremama što ranije kako bi imale dovoljno vremena za usklađivanje s novim zahtevima a to je već sama 2024.
- Partnerstvo s stručnjacima: Saradnja sa revizorima i konsultantima koji imaju iskustvo u području održivosti je značajna i veoma korisne za firme koje uvode ovu formu izveštavanja.
- Ulaganje u tehnologiju: Revizorske kuće i konsultanti će koristiti tehnološka rešenja za automatizaciju procesa i poboljšanje kvalitete podataka, počev od veštačke inteligencije, mašinskog učenja, automatizacije robotizovanih procesa.

- Komunikacija sa zainteresovanim stranama: Firme koje se strateški opredele da uvode izveštavanja na osnovu CSRD treba redovno da komuniciraju s investitorima, kupcima i drugim zainteresovanim stranama o svojim naporima, napretku i efektima kvalitetnog izveštavanja u području održivosti.

Preliminarni zaključak je da je CSRD značajna prekretnica u području izveštavanja o održivosti. Firme u Srbiji koje se uspešno prilagode ovim promenama bit će bolje pozicionirane za budućnost na tržištu EU, u svetu i u Srbiji.

LITERATURA

- Aliyu, S.** (2024), "Issues in sustainability reporting assurance: evidence from interviews", *Sustainability Accounting, Management and Policy Journal*, Vol. 15 No. 3, pp. 628-653. <https://doi.org/10.1108/SAMPJ-07-2023-0457>
- Coffie, W., Otchere-Aboagye, Musah, A.** (2018), "Corporate social responsibility disclosures (CSRD), corporate governance and the degree of multinational activities: Evidence from a developing economy", *Journal of Accounting in Emerging Economies*, Vol. 8 No. 1, pp. 106-123. <https://doi.org/10.1108/JAEE-01-2017-0004>
- Erić, D., Đukić, M., & Bodroža, D.** (2021). *Finansijska tržišta X.O.* Beograda: Data status. Str. 1-1006., Beograd. ISBN: 978-86-7478-742-7
- EUR-Lex** (2022). Document 32022L2464 Direktiva (EU) 2022/2464 Evropskog parlamenta i Vijeća od 14. prosinca 2022. o izmjeni Uredbe (EU) br. 537/2014, Direktive 2004/109/EZ, Direktive 2006/43/EZ i Direktive 2013/34/EU u pogledu korporativnog izvješćivanja o održivosti (Tekst značajan za EGP) PE/35/2022/REV/1 (16.12.2022). <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2022/2464/oj> i <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/?uri=CELEX%3A32022L2464>
- Farooq, M.B., Azantouti, A.S.A., Zaman, R.** (2024), "Non-financial information assurance: a review of the literature and directions for future research", *Sustainability Accounting, Management and Policy Journal*, Vol. 15 No. 1, pp. 48-84. <https://doi.org/10.1108/SAMPJ-03-2023-0166>
- Giner, B., Vilchez-Lauque, M.** (2022), "A commentary on the "new" institutional actors in sustainability reporting standard-setting: a European perspective", *Sustainability Accounting, Management and Policy Journal*, Vol. 13 No. 6, pp. 1284-1309. <https://doi.org/10.1108/SAMPJ-06-2021-0222>
- Gipper, B., Ross, S., Shi, S.X.** (2024). ESG assurance in the United States. *Rev Account Stud* (2024). <https://doi.org/10.1007/s11142-024-09856-2>
- Jocović, M., Ljutić, I.** (2023). Korporativno upravljanje i održivost: teorijski pristup i ograničenja njihove implementacije u zemljama Zapadnog Balkana. [Corporate Governance and Sustainability: Theoretical Approach and Constraints for their Implementation in the Western Balkan Countries]. *Montenegrin International Conference on Economics and Business: Sustainable Development: Transition to Green Economy* (May 25-27, 2023). <https://www.miceb.me/call-for-papers/MICEB%202023%20BUDVA%20-%20AGENDA.pdf>
- Ljutić, B., Thompson, P., Robertson, F., Janković, S., Parlour, R.** (2020). Webinar: Integrirano izveštavanje: Uvod. [Integrated Reporting: Introduction]. Webinar in English. <https://www.ilearn.rs/0233999-22411/webinar-integrirano-izvestavanje-uvod>
- Max-Wealth, J.** (2023). Getting Started with CSRD - A Beginner's Manual for Corporate Sustainability Reporting (ESG Reporting Series Books) Kindle Edition. Kindle Edition, https://www.amazon.com/Getting-Started-CSRD-Beginners-Sustainability-ebook/dp/B0C61M9RX1/ref=reads_cwrbar_d_sccl_1_1/138-3028781-2446616?pd_rd_w=vUuF0&content-id=amzn1.sym.4deec854-5a9e-441f-9326-

- 9645f9dae645&pf_rd_p=4deec854-5a9e-441f-9326-9645f9dae645&pf_rd_r= FH81CBSW9S85G012VK6M&pd_rd_wg=YK698&pd_rd_r=b8a0db00-1734-48e0-a7fb-e0734ec50524&pd_rd_i=B0C61M9RX1&psc=1 "
- Nikolić, L.J., Cvetković, P., Ljutić, B.** (2023). Održive finansije i uloga regulative hartije od vrednosti u kasnim ekonomijama tranzicije [Sustainable finance and the role of securities regulation in late transition economies] *Montenegrin International Conference on Economics and Business: Sustainable Development: Transition to Green Economy* (May 25-27, 2023). <https://www.miceb.me/call-for-papers/MICEB%202023%20BUDVA%20-%20AGENDA.pdf>
- NORMATIVE** (2024). CSRD Reporting for UK and Other Non-EU Companies. (October 25, 2024). <https://normative.io/insight/csr-d-reporting-uk-non-eu-companies/>
- Orlitzky, M., Siegel, D. S., & Waldman, D. A.** (2011). Strategic Corporate Social Responsibility and Environmental Sustainability. *Business & Society*, 50(1), 6-27. <https://doi.org/10.1177/0007650310394323>
- Pava, M.L.** (2024). From Corporate Accounting to Corporate Accountability: The Emergence of Next Stage Capitalism. In: Pava, M.L., Dion, M. (eds) *Justifying Next Stage Capitalism. Ethical Economy*, vol 68. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-031-58064-2_12
- Pavićević, I., Ljutić, B.** (2018). Uvođenje dobrovoljnog integrisanog izveštavanja u Crnoj Gori: potencijalni doprinos integrisanog izveštavanja finansijskoj stabilnosti i održivom rastu Crne Gore. Bibliografija: str. 26. *Računovodstvo i revizija* (Podgorica). - ISSN 1800-6159. - God. 10, br. 5-6 (2018), str. 13-26. 657.375.1(497.16) COBISS.CG-ID 37610768
- Piyyi, S., Principale, S., Imperiale, F.** (2023), "The institutionalisation of social and environmental accounting practices in Europe", *Journal of Applied Accounting Research*, Vol. 24 No. 5, pp. 816-838. <https://doi.org/10.1108/JAAR-07-2022-0190>
- Reichelstein, S.** (2024). Corporate carbon accounting: balance sheets and flow statements. *Rev Account Stud* 29, 2125–2156 (2024). <https://doi.org/10.1007/s11142-024-09830-y>
- Samardžić, R., Vuković, Z., Ljutić, B.** (2023). Finansijsko izveštavanje za održive finansije i bankarstvo u Crnoj Gori [Financial Reporting for Sustainable Finance and Banking in Montenegro]. *Montenegrin International Conference on Economics and Business: Sustainable Development: Transition to Green Economy* (May 25-27, 2023). <https://www.miceb.me/call-for-papers/MICEB%202023%20BUDVA%20-%20AGENDA.pdf>
- SGS** (2023). What is the CSRD? (October 20, 2023). What Is the CSRD and How Can We Help? | SGS
- SUSTAINABILITY ACCOUNTANT** (2023). CSRD Master Guide: Practical approach for Sustainable Reporting. Corporate Sustainability Reporting Directive (CSRD): https://www.amazon.com/CSRD-Master-Guide-Practical-Sustainable-ebook/dp/B0C3LS6Y9N/ref=sr_1_1?crid=3HT14EOTGUQXI&dib=eyJ2IjojMSJ9.20WCrNeUGNwvLAZiBM-d8Emo89y4HtKhqN9xwP0bH9Ys4A7oZodubzs59QmDLwkwAimhg9W0yhbFWc6co7frVtM7m_uq2HTsF95AnF4eh_OoPFXNuyVW7Lylhq-31iTog6Eq3XirtCzGX3BWjBOeslCgJe1Bv3NDJnnjolxEt8GQIR86edgRLmuMeExBjfoaymSY0BrCyXbaw1AwGh6UJbiOU8tEZjZ5aCdKKWU0EfTFU5nRyzwLd0Mbu3RTZVIRq2AhKNQSu3i3dj5j9_JY63XAgipATkBhoxb2Y9tOCMo.Kje6XPP4Vgu3MBQxA_RGz0BbijZN8YFU97J0qOeBnlY&dib_tag=se&keywords=CSRD&qid=1732199785&sprefix=card%2Caps%2C267&sr=8-1
- SWEEPNET** (2024). What Does the CSRD Mean for Non-EU Companies? <https://www.sweep.net/insights/what-does-the-csrd-mean-for-non-eu-companies> (October 09, 2024)
- Thompson, P.** (2019). Kako mala i srednja preduzeća (MSP) mogu sprovesti integrisano izveštavanje - komplet za početak / Paul Thompson. - Rezime. *Računovodstvo i revizija*

(Podgorica). - ISSN 1800-6159. - Br. 11-12 (2018), str. 14-17. 657:658.1 COBISS.CG-ID 37609232

Thompson, P. (2024). Disruptors: The Accountancy Profession Needs You: Trends, Regulation and Standards in Sustainable Reporting and Assurance. Brussels: European Federation of Accountants and Auditors for SMEs (November 18, 2024)

Tutak, M., Brodny, J. (2024), "Disparities among EU-27 countries in the implementation of the European Green Deal strategy goals", *Smart and Sustainable Built Environment*, Vol. ahead-of-print No. ahead-of-print. <https://doi.org/10.1108/SASBE-07-2024-0266>

THE EUROPEAN DIRECTIVE ON CORPORATE SUSTAINABILITY REPORTING AND ITS IMPLICATIONS FOR COMPANIES OUTSIDE THE EUROPEAN UNION"

Branko LJUTIĆ

Abstract

The European Corporate Sustainability Reporting Directive is a major step forward. The paper analyses how it will affect companies operating outside the European Union, especially those in Serbia. The focus is on the challenges that companies face when complying with new regulations, as well as potential business opportunities that are opening up. The directive introduces new, more stringent reporting requirements for non-financial aspects of business. This paper explores how this will affect companies based outside the EU. It analyses how the new regulations will affect management processes, reporting and investor relations. It discusses the challenges associated with complying with different reporting standards, as well as the potential impact on global trends. The directive introduces significant changes in the way companies approach sustainability. The paper explores how it will affect the operations of companies operating outside the EU, the impact of the new regulations on operating costs, company reputation, access to capital, opportunities to create a competitive advantage through proactive compliance with the directive.

Keywords: *CSRD, sustainability, reporting, non-EU company, compliance*